

*N.Mustafayeva. Mikayıl Müşfiqin müxəmməslərinin poetik
xüsusiyyətləri barədə // Əlyazmalar yanmır, 2022, № 1 (14), s.33-38.*

UOT: 82-09.

Nailə Mustafayeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu
Bakı ş., İstiqlaliyyət küç. 26
e-mail: nailemustafayeva@yahoo.com.tr

MİKAYIL MÜŞFİQİN MÜXƏMMƏSLƏRİNİN POETİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ BARƏDƏ

Xülasə

Klassik poeziyanın incəliklərini yaxşı bilən Mikayıl Müşfiq (1908-1938) əruz vəznində də şeirlər yazmışdır. Şairin müxəmməs janrında yazdığı üç şeiri məzmun dolğunluğu, forma mükəmməlliyi ilə diqqəti cəlb edir. Sovet hakimiyyətini səmimi-qəlbdən qəbul edən şair 1926-cı ildə yazdığı dörd bəndlik “Ölkəm” adlı müxəmməsində yeni sovet quruluşunda yaşayan Azərbaycan qəmdən-kədərdən uzaq, xoşbəxt həyat yaşamasından bəhs olunur. Doğmalarının təbii gözəlliklərinin tərənnüm olunduğu şeir əvvəlindən sonuna gedən nikbin ruhda yazılmışdır. Bu şeirdə görkəmli dramaturq Cəfər Cəbbarlının “Ölkəm” adlı qoşmasına təsiri hiss olunmaqdadır.

Müşfiq 1929-cu ildə yazdığı beş bəndlik “Küləklər” adlı müxəmməsində təbiətin bu stixiyası onunla bütün dünya arasında əlaqə yaradan qüvvə kimi tərənnüm olunur. Yüksək poetikliyi, səmimiyyəti, özünəməxsus ritmi ilə seçilən bu şeirdə şair deyir ki, dünyanı dolaşan küləklər indi bir yaxşı dost kimi qapını döyürlər.

Şairin 1929-cu ildə yazdığı “Teleqraf telləri” şeiri yaydıqları xəbərlərlə dünyanın müxtəlif, ən ucqar yerlərini birləşdirən teleqraf tellərini, yeni dövrün bu texniki ixtisasını tərənnüm edir.

Azərbaycan sovet poeziyasının ən istedadlı nümayəndələrindən biri olan Mikayıl Müşfiqin müxəmməs janrında yazdığı şeirlərində nikbinlik, səmimiyyət, yeni dövrün, yeni quruluşun vəsfi ilkin diqqəti cəlb edən cəhətlərdir.

Açar sözlər: *Mikayıl Müşfiq, şeir, müxəmməs, janr, ritm*

Giriş

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə sevinc və ruh yüksəkliyi ilə ölkəmizin müstəqilliyini, üçrəngli bayrağımızı vəsf edən Cəfər Cəbbarlı, Əhməd Cavad, Əli Yusif və s.

kimi şairlər 28 aprel çevrilişindən sonra üstü örtülü şəkildə, rəmzlərdən və məcazlardan istifadə etməklə itirilmiş azadlığa, müstəqilliyə ağı deyir, kədər və qüssələrini ifadə edirdilər. Bədri Seyidzadənin "Acı xəndə", "Mən ağlaram", "Bir həsbi-hal", Cəfər Cəbbarlinın "Yaşamaq", Əhməd Cavadın "Nə yazım", "Olsun qoy" və s. şeirləri bu cür əsərlərdəndir. Lakin Bayraməli Abbaszadə Hammal, Məmməd Səid Ordubadi, Əli Nəzmi, Mikayıl Rəfili, Əli Nazim, Süleyman Rüstəm, Mikayıl Müşfiq kimi yeni quruluşu ruh yüksəkliyi ilə qarşılayan, onun tərifinə səmimi - qəlbən şeirlər yazan şairlər də vardı.

XX yüzilliyin 20-30-cu illərində yazıb-yaradan parlaq istedadlı, özünəməxsus dəst-xətti ilə seçilən Mikayıl Müşfiq (1908-1938) klassik poeziyanı yaxşı bilən sənətkarlarımızdan idi. O, heca və sərbəst vəznə bərabər əruz vəznində də gözəl şeirlər yazmışdır. Şairin klassik poeziyanın qəzəl, mürəbbə və müxəmməs janrlarında şeirlər yazdığını görürük. Mikayıl Müşfiqin 2013-cü ildə işıq üzü görmüş seçilmiş əsərlərində üç müxəmməs vardır. Bunlardan "Ölkəm" adlı dörd bəndlik müxəmməsi ilkin olaraq nəzərdən keçirmək istərdik. Qeyd edək ki, sovet dövründə yazıb-yaradan əksər şairlərimiz əsərlərində vətən torpağını vəsf edərkən onu qəmdən-kədərdən uzaq bir səadət məkanı, yer üzündə cənnət, insanları azad və xoşbəxt təsvir edirdilər. Eyni zamanda, insanları bu xoş günlərə çatdıran Kommunist partiyasına, Sovet hökumətinə mədhiyyələr deməyi də unutmurdular. Sovet hakimiyyətinin ilk illərində yazılmış bu cür vətənpərvərlik ruhlu müxəmməslər arasında Mikayıl Müşfiqin 1926-cı ildə yazdığı "Ölkəm" şeirinin özünəməxsus yeri vardır. Bu müxəmməsin hər bəndinin sonunda "Qəmlərdən, ələmlərdən azad olan ölkəmdə" misrası təkrar edilir ki, buna görə də əsəri müxəmməs-tərcibənd adlandırmaq olar. Şeir əvvəlində sona qədər nikbin əhvali-ruhiyyə ilə aşılanmışdır, şairin özü də onu əhatə edən mühit də, həyat da nəşəli, həvəslidir. Birinci bənddə müəllif də insanlarla birgə gülməkdədir, sevinc içindədir, çünki bütün bu xoşbəxtliklər onun doğma vətəninə aiddir.

*Dünyamızı seyr etdim min türlü həvəslərlə,
Gördüm açıyor dillər pək nəşəli səslərlə,
Baxdım doludur yerlər şən qəlbli kəslərlə
Pək şad olaraq güldüm abad olan ölkəmdə,
Qəmlərdən, ələmlərdən azad olan ölkəmdə [1, s. 58]*

Mövzu ilə bərabər forma mükəmməlliyi də diqqəti cəlb edir. Vəzn və forma (qafiyə sözləri: həvəslərlə, səslərlə, kəslərlə; abad, azad) qüsursuzdur. Üçüncü bənddə şair qışın gedib baharın gəldiyindən danışır. Bu sözlər, əslində əvvəlki hakimiyyətin süqut edib, yerinə sovet hakimiyyətinin gəlməsinə işarədir. Azərbaycan insanları sevinc və nəşə ilə əbədi bir baharda yaşayan ölkə kimi təqdim edilir:

*Qış getdi ölümlərlə, ölkəmdə bahar vardır.
Bağlarda gözəlliklər, şən qəhqəhələr vardır,
Sevdalı könüllərdə sevdikləri yar vardır,
Daim sevişirlər, bax, məzəd olan ölkəmdə
Qəmlərdən, ələmlərdən azad olan ölkəmdə [1, s. 58]*

Sonuncu bənddə şair öz təxəllüsündən istifadə edir: “Müşfiq, bilə bildinmi aləmdə şu dövrünü?!. Məlum olduğu kimi, XX əsr sənətkarlarımızın bir çoxu (o cümlədən, Mirzə Ələkbər Sabir, Məhəmməd Hadi və s) klassik janrlarda yazdıqları əksər şeirlərində ənənədən fərqli olaraq təxəllüslerini qeyd etmişdilər.

Müşfiqin bu şeirini onun 1926-cı ildə yazdığı “Bir gün “ adlı mürəbbesi ilə müqayisə etmək olar. Əgər “Ölkəm” şeirində şair indiki günün, indiki zamanın gözəlliklərini, xoşbəxtliyi nəzərə çatdırmaq istəyirsə, “Bir gün” şeirində ötən günlərin nə qədər təhlükəli, acı, kədərli [“Göz yaşları çaylar kimi ölkəmdə coşardı” 1, s. 59] olduğundan bəhs olunur.

Mikayıl Müşfiqin “Ölkəm” şeirini Cəfər Cəbbarlının “Ölkəm” şeiri ilə də müqayisə etmək olar. Burada, Cəbbarlının əsərinin təsiri aydın görünür. C.Cəbbarlının ilk dəfə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti zamanı, 1919-cu ildə “Azərbaycan” jurnalında [№ 92] çap edilmiş, formaca qoşma olan əsərində də əsas məsələ müəllifin öz vətəni ilə fəxr etməsindən ibarətdir. Şair təbii gözəllikləri, zəngin tarixi keçmişi olan doğma yurdu ilə fəxr edir və oxucuları da vətəni sevməyə, onunla fəxr etməyə dəvət edir [2, s. 97]. Bu iki şeir arasındakı əsas fərq ondan ibarətdir ki, Müşfiqin müxəmməsində adı çəkilməsə də, yeni sovet quruluşunun insanlara bəxş etdiyi hədsiz sevincdən, gələcəyə inamdan bəhs olunur. Sovet quruluşunun səmimi - qəlbədən qəbul etmiş Müşfiqin əksər şeirlərində yeni hakimiyyətin tərənnümü mühüm yer tutur.

Mikayıl Müşfiqin “Küləklər”, “teleqraf telləri” müxəmməsləri dövrün lirikasının ən nəzərə çarpan nümunələridir. 1929-cu ildə yazılmış beş bəndlik “Küləklər” şeirinin hər bəndinin son iki misrası iki hissəyə bölünsə də, bu əsər əslində müxəmməsdir. Yəqin bu səbəbdəndir ki, 2009-cu ildə nəşr edilmiş XX əsr Azərbaycan poeziyası antologiyasının I kitabında həmin şeirin hər bəndi beş misradan ibarətdir [3, s. 374]. Şeir əruz vəzninin mütədarik bəhrində yazılmışdır. Təfiləsi belədir: fA'ilün fA'ilün. fAilün fAilün. Ədəbiyyat tariximizdə bəzi şeirlərin yazıya köçürülən variantının onun janrına və vəzninə uyğun gəlməməsi hallarına rast gəlirik. Məsələn, Cənubi Azərbaycan şairi Məhəmməd Hidayətin (1853-1928) “Mükəlimə” şeiri [4, s. 146-147] zahirən, yazıya alınma şəklinə görə sərbəst şeirə bənzəyir, lakin diqqətlə baxdıqda görürük ki, əsər əruz vəznində yazılmışdır. Romantik ruhlu bir şair olan Müşfiq “Küləklər” şeirində təbiətin bu stixiyasını onunla bütün dünya arasında, əlaqə yaradan qüvvə kimi tərənnüm edir. Bu şeirdə şairin coşqun ilhamı ilə səmimiyyətinin birləşdiyini görürük. Akademik Məmməd Arif onun əsərlərindəki səmimiyyət barədə yazır: “ Müşfiqin yaradıcılığında hər bir böyük şair üçün çox zəruri olan dərin səmimiyyət vardır; bu səmimiyyət onun şeirlərinə xüsusi bir aydınlıq, şəffaflıq verir. Bu şairin hər beytində onun düşüncələrini, çırpınan qəlbini, keçirdiyi hissləri və həyəcanları oxuyuruq [5, s. 520]. Şeirdə müəllif küləkləri romantik bir tərzdə səyyah, hayqıran, qışqıran adlandırır, külək stixiyasını insaniləşdirir. Birinci misrada “hər axşam, hər səhər” sözlərini təkrar edən şair şeirində özünəməxsus, təkraredilməz ritm yaratmışdır. Müşfiqi düşündürən, ilhama gətirən odur ki, dünyanı dolaşan küləklər indi bir yaxşı dost kimi onun qapısını döyürlər.

*Hər səhər, hər axşam, hər axşam, hər səhər
Çox zaman o səyyah küləklər bixəbər
Bir yaxın eş kimi qapını döyərlər.*

*Küləklər, küləklər,
Hayqıran küləklər.
Dünyanı dolaşan
Qışqıran küləklər [1, s. 160]*

Misralardakı daxili qafiyələr, təkrarlar şeirə özünəməxsus ritm verir, güclü küləyin əsməsi təəssüratını oyadır. Küləyi çılgın, nəşəli adlandıran şair, onu dağları aşıb keçən qüvvə kimi təsvir edir, romantik bir mənzərə yaradır. Şair küləklərə qoşulub uzaq diyarlara uçmaq arzusunu bildirir:

*Ey çılgın küləklər, nəşəmiz daşarkən,
Könlünüz sirrini aləmə açarkən,
Nalqıran dağları atlayıb aşarkən,
Məni də alınız,
Uçayım dağlara,
Qəlbimdə nə varsa,
Açayım dağlara [1, s. 160]*

Şair obrazı ilə külək obrazı birləşir. Daha doğrusu qışqırır hayqıran, dağlar aşan, qapıları döyən, dünyanı gəzən külək şair obrazını, onun təlatümlü daxili aləmini aşmaq üçün bir vasitəyə çevrilir.

Şeirin sonunda Müşfiq ölkədə yeni bir axının, sovet quruluşunun yarandığına, kommunizm ideyalarının ölkədən-ölkəyə maneəsiz keçən küləklər kimi başqa məmləkətlərə də sirayət etdiyinə işarə etmişdir:

*Baxınız yurdunda kükrəyən axına,
Başlamış fikirlə dünyada basqına [1, s. 160]*

Şair küləklərlə hər iqlimdə mühitə uyub dəyişməməyi tövsiyə edir ki, bu deyim ideoloji çalara malikdir. Burada söhbət kommunist ideologiyasını SSRİ-dən bütün dünyaya yaymaq təşəbbüslərindən, xarici, kapitalist ölkələrinin ideologiyasına uymamaqdan gedir:

*Atlarkən sərhəddi müqəyyət olun ha!
Hər iqlim daşıyor göysündə bir hava,
Hər yetən mühitə uymayın siz əsla [1, s. 161]*

Bu məsələ XX əsrin 20-30-cu illər mətbuatında, şair və yazıçıların əsərlərində haqqında ən çox danışılan mövzulardan biri idi. Təəssüf ki, dövrün ən dəyərli şeir nümunələrinə də bu ideoloji məqam hakim dairələrin tələbi ilə əksini tapmalı idi və tapırdı. Böyük şairimizə Səməd Vurğunun dillər əzbəri "Azərbaycan" şeirinin sonuna "Partiyanın eşqiylə sən, güləcəksən hər bir zaman" misralarının salınmasının da səbəbi eynidir.

M.Müşfiqin 1929-cu ildə yazdığı dörd bəndlik "Teleqraf telləri" şeiri də əruz vəzninin mütədarik bəhrində yazılmış müxəmməsdır. "Küləklər" şeirinə fərqli ritm verən "Hər səhər,

hər axşam” sözləri kimi, burada da da “Hər sabah, hər gecə” sözləri xüsusi ritm, əhvali-ruhiyyə yaradır. Əslində şair bu şeirlərdə küləyin də, teleqraf tellərinin də fasiləsiz olaraq gecə-gündüz hərəkət də olduğundan, onların heç bir zaman yorulmadığından danışır. Külək kimi, teleqraf telləri də şəxsləndirilmiş, onlara insan xüsusiyyətləri verilmişdir. Teleqraf telləri dərini teleqraf dirəklərinə yükləyir, onlar yollar yolçusudur, ellər elçisidir, Uzaq məsafədən xəbəri çatdırır, insanları görüşdürür:

*Uzanan yolları gödəldən, qısaldan,
Yorulan yolçunun başını ucaldan,
Çırpınan qəlblərin dərini azaldan,
Yolların yolçusu teleqraf telləri
Ellərin elçisi teleqraf telləri [1, s. 159]*

Teleqraf telləri yaydıqları xəbərlərlə dünyanın müxtəlif, ən ucqar yerlərini birləşdirirlər. Bütün varlığı ilə sovet quruluşunu qəbul etmiş müəllif şeirin sonunda əmin olduğunu bildirir ki, bir gün teleqraf telləri bütün cahanın qırmızı rəngə boyanması, yəni kommunizmin bütün dünyada qələbə çalması xəbərini yayacaqlar. Müşfiqin şeirlərini nəzərdən keçirdikdə görürük ki, o, XX əsrin bir sıra mühüm kəşflərinin insanlara faydasını çox gözəl romantik tərzdə təqdim etmişdir. “Teleqraf telləri” müxəmməsi ilə bərabər şairin “Radio”, “Torpaq və traktor”, “Telefon”, və s. şeirlərini dediyimizə nümunə gətirə bilərik.

Nəticə

Azərbaycan sovet poeziyasının parlaq istedadı, özünəməxsus, dəst-xətti ilə seçilən nümayəndəsi Mikayıl Müşfiq heca və sərbəst vəznlər bərabər əruz vəznində də, klassik şeirin bir neçə janrında əsər yazmışdır. Onun son şeirlər toplusuna daxil edilmiş müxəmməsləri yüksək poetikliyi, məzmun dolğunluğu, forma mükəmməlliyi ilə diqqəti cəlb edir. Şair “Ölkəm” adlı müxəmməs-tərcibəndində dogma yurdun təkrar edilməz gözəlliklərini təsvir edir, vətəninə qışı getmiş, sevinc və nəşə ilə əbədi bir bahar yaşayan ölkə kimi təqdim edir. Mikayıl Müşfiqin “Küləklər” adlı şeiri də formaca müxəmməsdır. Səmimiyyəti ilə diqqət cəlb edən bu şeirində şair küləyi onu bütün dünyayla birləşdirən qüvvə kimi tərənnüm edir. M. Müşfiqin “Teleqraf telləri “ müxəmməsi yeni dövrün insanları arasında məsafəni yaxınlaşdıran teleqrafın kəşfinə həsr edilmişdir. Sadalanan şeirləri bütün varlığı ilə yeniliyə can atan Müşfiqin klassik poeziya janrlarında dəyərli əsərlər yazdığını göstərməkdədir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Müşfiq Mikayıl. Seçilmiş əsərləri, Bakı, 2013.
2. Cabbarlı Cəfər. Əsərləri. Dörd cildə. I cild. Bakı. “Şərq-Qərb”, 2005.
3. XX əsr Azərbaycan poeziyası antologiyası, Bakı: “Elm”, 2009.
4. Cənubi Azərbaycan şeiri antologiyası, Üç cildə. Birinci cild. Tərtib edənlər: Mirəli Mənafi, Zəhid Əkbərov, Rəfiqə Qasımova, Bakı: “Elm”, 1981.

5. Arif Məmməd. Seçilmiş əsərləri. Üç cilddən Birinci cild. Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1967.

Naila Mustafayeva

About the poetic features of mukhammas M.Mushfiga

Mikail Mushfig, who knew the subtleties of classical literature well, wrote his poems in the size of aruz. Three poems that the poet wrote in the genre of mukhammas attract attention with their content and refinement of form. The poet, who sincerely accepted the new, Soviet system in his mukhammas "My country", sings of the motherland, which under the Soviet system became free from all worries and sorrows, where people live happily. These poems, in which the unique beauty of the native land is sung from beginning to end, are imbued with the spirit of optimism. Here you can see the influence of the poem "My country" by the outstanding playwright Jafar Jabbarly.

M.Mushfig in his mukhammas "Winds", written in 1929, which consists of five stanzas sings of this element of nature. The wind is a natural force that unites all countries of the world and knocks on the poet's door.

Mushfig in his mukhammas "Telegraph lines" praises the invention of the new age, which transmits news to different, the most remote corners of the world.

Mikail Mushfig was one of the most talented representatives of Azerbaijani Soviet poetry. In this mukhammas, first of all, optimism, sincerity, chanting of the new time, the new order attracts attention.

Keywords: Mikail Mushfig, poems, mukhammas, genre, rhythm.

Filologiya üzrə elmlər doktoru, dosent

Paşa Kərimov tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.